

انتظام روحانی

با نظم و نثری خالی از تأثیر مشروطیت

ح. ا.

□ درآمد

بسیاری از ایرانیان، انقلاب مشروطیت را «تجربه» نکردند و از آن در زندگی فردی، جمعی یا فرهنگی و ادبی خود هیچ تأثیری نپذیرفتند. مقاله‌ی کوتاه حاضر، نمونه‌یی از نظم و نثر احمدعلی انتظام (روحانی) را که در انقلاب مشروطیت یازده ساله بوده است، برای اثبات همین واقعیت، ارائه می‌دهد.

۲- شرح حال

۱-۲- استاد سید علینقی امین در تاریخ سبزوار نوشته‌اند:

«روحانی: شیخ احمدعلی انتظام الواعظین معروف به «روحانی» فرزند مرحوم حاج شیخ علی اکبر هراتی سبزواری واعظ سابق الذکر. ۱ روحانی به سال ۱۳۰۳ هجری در ماه محرم به سبزوار تولد یافت و الان هشتاد و هشت سال از سن او می‌گذرد و در همین سال ۱۳۹۱ هجری که از تهران به زیارت ثامن الائمه علیه السلام مشرف می‌شدم، در سبزوار مرا دیدن کرد. روحانی دارای کمال و اطلاعات وسیع در منطق و ادبیات و تفسیر و حدیث و تاریخ است. دیوان اشعار خطی او را مکرر دیده‌ام و در این کتاب نگارنده چند بار ذکر او را نموده‌ام، غزل و مرثیه و ماده تاریخ و مدایح بسیار سروده. در اشعار «روحانی» تخلص می‌کند و گاهی انتظام. شاعر در علم موسیقی نیز وارد است و با آن که پیرمرد است، هنوز هم خوب می‌خواند. در فنون منبری نیز استاد است. غزل زیر را موشح به نام ابن امین ساخته است، او در پایان برای ذکر تخلص یک شعر که اول آن حرف (ت) می‌باشد، بر آن افزوده است:

الف- ای یار سوخت جان من از آرزوی تو

دردم ز حدّ گذشت ز سودای روی تو

ب- با این همه حجاب که در ره گرفته‌یی

بنگر که هیچ کس نبرد ره به کوی تو

ن- «نابرده رنج گنج میسر نمی‌شود»

تو گنجی و کسی نبرد ره به سوی تو

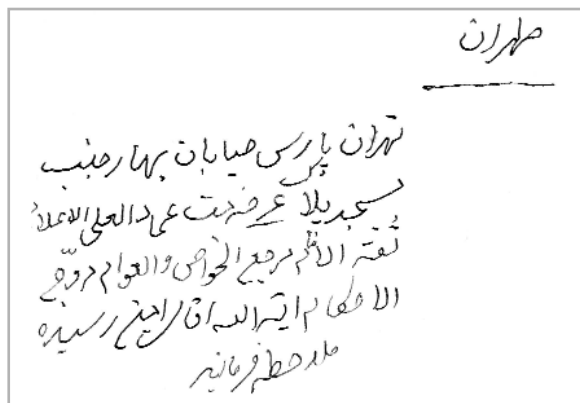
الف- ای آن که هم‌چو مشک به نافه نهان شدی

تا ناقصان عشق نیابند بوی تو
م- می‌دان که در غم تو دل مستمند ما
خالی نبود یک نفس از جست‌وجوی تو
ی- یک دل دو دل به‌دام تو افتد عجیب نیست
صد دل فتاده در خم هر تار موی تو
ن- نابود آن دلی که نباشی تو در میان
خرم دلی که خورد دمی از سیوی تو

تنها نه در خیال تو روحانی است و بس
هر جا که محفلی‌ست بود گفت‌وگوی تو»^۲

۲-۲- حسن مروچی در تذکره‌ی سخنوران بیهقی نوشته است:
«احمدعلی روحانی متخلص و مشهور به «انتظام» فرزند مرحوم حاج شیخ علی اکبر هراتی متخلص به شیخ است. انتظام پس از تحصیلات مقدماتی برای فراگیری فقه اسلامی و حکمت در نزد مرحوم حاج میرزا حسین آیتی تلمذ نمود. سپس به مشهد رفت و در حوزه‌های علمیه‌ی آن شهر به تحصیل ادامه داد. دیوان اشعار انتظام که تاکنون به طبع نرسیده، شامل: قصاید، مثنویات، غزلیات، رباعیات و قطعات است. بیش‌تر آثار انتظام اشعاری‌ست که جنبه‌ی اخوانی دارد و شاعر آن‌ها را برای دوستان و آشنایانش سروده است.

انتظام پنج فرزند به نام‌های حسن، علی اکبر، فاطمه، محمد و علی اصغر داشته که بعضی از آن‌ها در قید حیات‌اند. این شاعر در اول



ماه مبارک رمضان سال ۱۳۹۷ ق (۱۳۵۶ ش) زندگی را بدرود گفت و در مصلائی سبزواری به خاک سپرده شد.

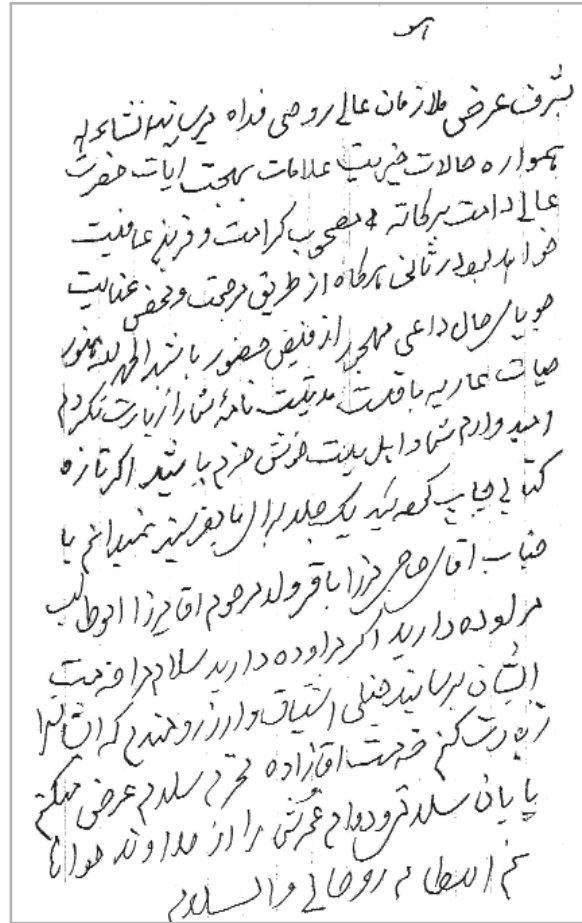
نمونه‌ی شعر او:

در دهر هر چه هست، تجلی یار ماست

هر جا که بگذریم، به کویش گذار ماست...»^۳

۳-۲- آقای محمود بیهقی، در **دایرةالمعارف بزرگ سبزواری** نوشته است:

«انتظام الواعظین شیخ احمدعلی روحانی، یکی از واعظان بنام سبزواری».^۴



ان شاء الله همواره حالات خیریت علامات بهجت آیات حضرت عالی - دامت برکاته - مصحوب کرامت و قرین عافیت خواهد بود. در ثانی، هرگاه از طریق مرحمت و محض عنایت جویای حال داعی مهجور از فیض حضور باشید، الحمدلله، هنوز حیات عاریت باقی است.

مدتی ست نامه‌ی شما را زیارت نکردم [م. امیدوارم شما و اهل بیت خوش [و] خرم باشید. اگر، تازه، کتابی چاپ کرده‌اید، یک جلد برای ما بفرستید. نمی‌دانم با جناب آقای حاجی میرزا باقر ولد مرحوم آقا میرزا ابوطالب [عربشاهی]^۵ مراد دارید؟ اگر مراد دارید، سلام مرا خدمت ایشان برسانید. خیلی اشتیاق [دارم] و آرزو مندم که ایشان را زیارت کنم. خدمت آقا زاده‌ی محترم [سید حسن امین] سلام عرض می‌کنم. [در] پایان، سلامت و دوام عمر شما را از خداوند خواهیم - انتظام روحانی - والسلام».

۴- نتیجه

شعر و نثر ارائه شده توسط شاعرانی هم چون انتظام روحانی، دلیل آشکاری ست بر این که تحولات فرهنگی مشروطیت تا مدت‌های مدیدی در میان قشر خاصی از طبقه‌ی شاعران و ادیبان تربیت شده در مدارس و حوزه‌های قدیم، هیچ‌گونه تأثیری نگذاشته است. بنابر این، از یک سو جامعه و بنگاه‌های سیاسی و اجتماعی آن، همه‌ی شاعران و ادیبان را حمایت نکرده و موجبات رشد ایشان را فراهم نکرده است و از سوی دیگر، شاعران و ادیبان سنت‌گرای هم رغبتی به اقبال شیوه‌های جدید نشان نداده‌اند. ■

پی‌نوشت‌ها

۱- حاج شیخ علی اکبر واعظ هروی الاصل (از مردم هرات افغانستان) سبزواری المسکن، متخلص به «شیخ» که دیوان اشعار او در مشهد در اواخر قاجاریه به چاپ سنگی رسیده است.

۲- امین، سید علینقی، تاریخ سبزواری، صص ۵۳۰-۵۳۱.

۳- مروجی، حسن، تذکره‌ی سخنوران بیهقی، صص ۸۵-۸۶.

۴- بیهقی، محمود، دایرةالمعارف بزرگ سبزواری، جلد اول، ص ۱۰۹.

۵- سید محمدباقر عربشاهی سبزواری، (۱۲۸۵-۱۳۶۴) استاد دانشکده‌ی الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران و سخنران مذهبی رادیو تهران، فرزند مرحوم آقا میرزا ابوطالب عربشاهی (شوهر خواهر مرحوم آقا میرزا حسین محدث عربشاهی معروف به «آقای شاه» یعنی نوه‌ی دختری جد اعلای امی من، آقا میرزا ابراهیم عربشاهی) بود. وی مقدمات و بخشی از سطوح را در سبزواری نزد دایی‌اش، مرحوم آقا میرزا حسین محدث عربشاهی معروف به «آقای شاه»، سید حسن امین الشریعه، آقا محمود شریعتمدار تهرانی و شیخ نظام‌الدین بیلندی گنابادی فرا گرفت، سپس به حوزه‌ی علمیه‌ی مشهد رفت و قریب دو سال از درس میرزا عبدالجواد ادیب نیشابوری استفاده برد. آن‌گاه به تهران آمد و نخست در مدرسه‌ی مروی و سپس در مدرسه‌ی سپهسالار جدید از درس بزرگان علم و دانش بهره‌مند شد تا آن‌که سرانجام به تدریس در دانشگاه تهران پرداخت و مدت‌ها مدیر گروه زبان و ادبیات عربی دانشکده‌ی الهیات و معارف دانشگاه تهران بود.

سبزواری البراهین فخر رازی و تلخیص البیان سید رضی را از عربی به فارسی ترجمه کرد و هم‌چنین کتاب‌های الدین و الادب و الحکمة و الادب به عربی را گردآوری و سرمایه‌ی سخن در سه مجلد (با همکاری محمدابراهیم آیتی) را (به فارسی) تألیف کرد. مدت‌ها نیز پس از حسین‌علی راشد، سخنران مذهبی رادیو تهران بود. ارشد اولاد او مرحوم استاد مهندس محمدعلی مولوی از اصحاب دایرةالمعارف بزرگ اسلامی و همکار ما در ماهنامه‌ی حافظ بود. (ر.ک. یادنامه‌ی آیت‌الله استاد سید علینقی امین، احمد نیکوهمت، صص ۴۴۱-۴۶۲)

۲- نمونه‌ی آثار

نمونه‌ی اشعار انتظام روحانی در کتاب‌های یاد شده در بالا ثبت شده است. اینک نامه‌ی از او که از سبزواری به تهران به زنده‌یاد استاد امین فرستاده است، برای ارائه‌ی نمونه‌ی خط و ربط این شاعر گمنام که نثر او نیز هم‌چون شعرش هیچ‌گونه تأثیری از تحولات پس از مشروطه نپذیرفته است، ارائه می‌شود.

«طهران- ... خدمت عماد العلماء الاعلام، ثقة الانام، مرجع الخواص و العوام، مروج الاحکام، آیت‌الله آقای امین رسیده ملاحظه فرمایند.

هو - به شرف عرض ملازمان عالی - روحی فداه - می‌رساند.